

## Традиції статевого виховання дітей та молоді у країнах Стародавнього Сходу: історико-педагогічний аналіз

М. М. Волікова

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг, Україна

\*Corresponding author. E-mail: a.volikov@ukr.net

Paper received 12.02.2016; Accepted for publication 22.02.2016.

**Анотація.** Розкрито історичний аспект еволюції системи статевого виховання дітей та молоді у країнах Стародавнього Сходу. Аналізуються шляхи розвитку статевого виховання з урахуванням норм суспільної моралі, соціокультурних, релігійних, політико-економічних особливостей людської життєдіяльності. Виокремлено фактори суспільно-історичного розвитку, що вплинули на мету й завдання статевого виховання. З'ясовано місце та роль сім'ї як інституту соціалізації дитини в якому закладається ціла система зв'язків шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Доведено, що виховання дітей та молоді в аспекті міжособистісних і міжстатевих стосунків має історичне підґрунтя й потребує предметного дослідження та конкретизації відповідно тих соціальних змін які відбувалися на Сході в окреслений період.

**Ключові слова:** *статеве виховання, соціальний досвід, мораль, традиції, цінності, норми, сім'я, батьківство, материнство, діти, молодь, взаємовідносини.*

**Постановка проблеми.** Сучасний етап розвитку людської цивілізації визначається вченими як перехід до суспільства знань й характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти та виховання. Саме молодь – майбутнє нації й виховуючи її ми маємо не забувати про минуле й спиратися історичні, культурні, духовні та морально-етичні цінності багатьох народів. У зв'язку з цим виникає необхідність звернутися до історичного минулого, яке репрезентовано в звичаях, традиціях, соціальних правилах та етичних нормах народів Стародавнього Сходу. На їх основі формується внутрішній світ кожної дитини, її світогляд, дисциплінованість, справедливість, доброта й повага до осіб протилежної статі і ще безліч речей що роблять її індивідуальною особистістю. Саме виховний довід давньосхідних цивілізацій дасть змогу на сучасному рівні простежити еволюційні зміни в системі виховання дітей та молоді та визначити соціальні стратегії ХХ століття. Із цих позицій Стародавній Схід є скарбницею виховних традицій, духовних еталонів, морально-етичних правил та норм які і на сьогодні є стрижнем у вихованні сучасної молоді. Тому ретроспективне дослідження мети, завдання, й змісту виховання в країнах Сходу має глибоке практичне значення, воно є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, тим самим пропонуючи варіанти виховного врегулювання та попередження різних проявів девіації в молодіжному середовищі.

**Аналіз досліджень і публікацій.** Велика кількість учених приділяє значну увагу освітньо-виховним системам Стародавнього Сходу, а саме питання родинного виховання й освіти завжди були у центрі педагогічних досліджень китайських науковців (Лу Сінь, Шень Гуаньчюнь, Го Циця, Чжу Чисінь, Кун Течен та ін); фізичному вихованню в країнах Стародавнього Сходу присвячені праці (В. Гайл, Л. Куна, В. Пельменєва, Ф. Самоукова, В. Столбова та ін.); вплив філософсько-етичних та релігійних вчень на японське виховання молоді висвітлювали у своїх роботах (М. Абаєв, С. Білецька, О. Джурицький, К. Салімоват та ін.). Сходознавчою проблематикою в

Україні займались О. Баранников, В. Дубровський, І. Крачковський, А. Кримський, А. Ковалівський, Ю. Кочубей, О. Прицак та ін. Проблеми навчання і виховання в країнах Сходу репрезентовано в окремих статтях і монографіях зарубіжних науковців (Б. Доджа, Дж. Максіді, Дж. Педерсона, Н. Снайдер, А. Тібаві. Спільним для вище згаданих науковців є загальний сходознавчий підхід, в основі якого – висвітлення головних віх розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу в контексті загального історичного процесу, синтез виховної і соціальної практики, який в свою чергу сприяє розвитку історії як науки.

**Мета статті** – проаналізувати особливості статевого виховання дітей та молоді в країнах Стародавнього Сходу задля успішного реформування національної системи освіти та виховання. Мета зумовила використання історико-педагогічних методів дослідження: зіставний допоміг здійснити аналіз текстів першоджерел, порівняльно-історичний метод дозволив розглянути динаміку розвитку теоретичних основ щодо виховання дітей та молоді у країнах Сходу в часовій послідовності відповідно до соціально-економічних та політичних державних перетворень; метод систематизації та узагальнення вивчених матеріалів сприяли осмисленню результатів і формулюванню висновків. У дослідженні особливе значення мають також теоретичні положення про дитину як найвищу соціальну цінність, сім'ю, роль батька та матері у вихованні дітей.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Історія людства бере свій початок від появи лічби, писемності та формування перших державних утворень. Із цього моменту починається фіксація всіх подій та явищ, виникають свідчення про життя людей, формуються стосунки й взаємовідносини. Перші в історії людства держави утворилися в регіоні, який в історіографії традиційно називається Стародавнім Сходом, включаючи в себе держави Давнього Єгипту, Шумеру, Месопотамії, Сирії, Палестини, Фінікії, Малої Азії та Закавказзя, Ірану, Середньої Азії, Індії, Китаю. Саме в цьому регіоні було здійснено перехід від первіснообщинного ладу до цивілізації, тобто відбулося зародження політико-правової думки. Втім,

для всього Стародавнього Сходу характерним є видання не тільки окремих законів та правил соціальної поведінки, а й розробка та впровадження цілих виховних систем орієнтованих на розвиток цілої низки людських якостей, а саме: повага до протилежної статі, толерантності у відносинах, любов до ближнього, дотримання свого слова, розвиток потреби в самоосвіті й самовдосконаленні, усвідомлення обов'язку перед власним народом і відповідальності за своє і майбутнє своєї країни.

У контексті нашого дослідження слід звернути увагу на думку відомого українського сходознавця, доктора історичних наук О. Крижанівського, який уважає, що «*Народи Стародавнього Сходу не просто першими побудували соціально стратифіковані суспільства й держави, винайшли найдавніші форми письма, розвинули художню словесність, науково-практичні знання, мистецтво, релігійно-філософську думку, а й передали ці свої надбання наступним поколінням. Тож Стародавній Схід – це, так би мовити, наше дитинство, і якщо ми прагнемо пізнати себе, то не повинні нехтувати світанковою добою людської цивілізації*» [6, с. 15].

Особливої уваги заслуговує погляд професора Г. Корнетова, який аналізуючи розвиток виховання в контексті культури Великих цивілізацій відмічає, що «...їм властива єдність педагогічних традицій і підходів до рішення учбово-виховних проблем. Цивілізація визначає межі виховних систем, а культура складає основу їх змісту. У великих цивілізаціях історико-педагогічний процес представлений у рамках його конкретних різноманітних форм, обумовлених різноманітністю соціокультурних організмів» [7, с. 41].

Зацікавлення цим питанням та здійснення наукового пошуку дало нам змогу виявити певні особливості у цьому питанні. Проблеми виховання людини відповідно до статі у джерелах давніх цивілізацій Сходу окремо не розглядаються, проте можна простежити окремі аспекти їх висвітлення. Так, педагогічні основи патріархального виховання знаходимо в законах вавилонського царя Хаммурапі (1750 до н.е.). Сходознавець І. Дьяконов уважає, що держава Хаммурапі була першою в історії Месопотамії централізованою державою з деспотичною владою, яка контролювала всі сфери життя суспільства [5, с. 223]. У Законах Хаммурапі (статті 127–195) розглядаються питання сімейного порядку (укладання шлюбу, розлучення, спадкування майна), серед яких містяться вказівки на особливості виховання молодого покоління як передавання певних виробничих навичок: «Якщо якийсь ремісник візьме малолітнього на виховання і навчить його свого ремесла, то його не можуть вимагати назад через суд (стаття 188); «Якщо він не навчить його своєму ремеслу, то цей вихованець може повернутися в дім свого батька» (стаття 189) [2, с. 41]. Інший підхід демонструє Книга Приповістей Соломонових. Тут акцентовані моральні настанови: «Послухай, мій сину, навчання батька свого і не відкидай науки матері своєї, вони бо хороший вінок для твоєї голови, і прикраса на шию твою» (розд.1, вірш 8,9), «Син мудрий – потіха для батька, а син нерозумний – то смуток для неньки його» (розд.10, вірш 1) [1]. Однак

від жінки в цей час вимагалось одне – «подвиг дітонародження».

Школа і виховання в державах Стародавнього Сходу розвивалися в логіці еволюції конкретно-історичних, культурних, моральних, ідеологічних цінностей. Діти виховувались у межах жорстких соціальних регулятивів, обов'язків і особистої залежності. Дитина ніби розчинялася в сім'ї, касті, соціальній стратегії. Звідси й застосування жорстких форм і методів виховання, які ми виявляємо в історичних пам'ятках того часу. Звернення до історико-педагогічних джерел (В. Авдієва, О. Васильєва, В. Замаровського, О. Крижанівського, Т. Савельєва) дає підстави стверджувати, що зародження перших людських цивілізацій супроводжувалося формуванням зачатків систематизованого виховання та навчання як форм передавання культурного досвіду від дорослих до дітей, що сприяло появі спеціальних освітніх установ (школи в Шумері, Єгипті, Індії, Китаї). З цього часу систематичне навчання стало важливою складовою процесу виховання.

У своїх наукових дослідженнях професор А. Джуринаський зазначає: «Школа і виховання в державах Стародавнього Сходу розвивалися під впливом різноманітних економічних, соціальних, культурних, етнічних, географічних та інших факторів. Хоча хронологічно існування цих цивілізацій не збігається, проте їм були властиві спільні риси як у вихованні, так і навчанні. Така спільність була наслідком того, що виникнення школи припало на перехідну епоху від громадянсько-родового ладу до суспільно-диференційованого. Подібна типологічність підтверджується тим, що стародавні цивілізації мали принципово спільне у сфері виховання і навчання, незважаючи на те, що існували ізольовано одна від одної» [4, с. 18].

Сім'я була першоосновою у вихованні та навчанні підростаючого покоління в Стародавній Індії (Закони Ману). Сімейне виховання було основною формою підготовки нових поколінь до життя й у стародавніх євреїв. Батько вчив сина читання та письма, крім того, землеробства, скотарства, полювання, риболовства та ремесла. Дівчат привчали до хатньої роботи, навчали рукоділлю, дотриманню чистоти й порядку в домі. Відповідно «розподілялись» і моральні якості, які виховували у хлопців/чоловіків (мудрість, твердість волі, спрямування всіх думок до Бога) та дівчат/жінок (благочестя, старанність, ощадливість і практичність) [8, с. 97]. Головними виховними цілями того часу були формування в дітей низки морально-етичних рис (набожності, правдивості, поваги до батьків, любові до ближнього та праці) та родинно-патріотичних почуттів, пов'язаних із моральними нормами єврейського народу. Отже, з усіх напрямів виховної роботи найбільш дієвим було релігійно-моральне виховання, головною метою якого було формування особистості набожного єврея, відданого принципам віри і непорушним сімейним традиціям.

На формування виховної системи стародавнього Китаю вирішальний вплив здійснило філософське вчення Конфуція (551 – 479 рр. до н.ч.). Ідеальна людини, за Конфуцієм, повинна була бути наділена якостями гуманності та відповідальності. При цьому гуманність трактувалася дуже широко та, за словами

М. Рутковської [9], включала в себе численні якості: вірність, щирість, скромність, справедливість, безкорисливість, любов до людей, шляхетність. Відповідно, і дітей привчали шанувати традиції, родину. Освіченість відкривала надзвичайно великі можливості, але здобути її було дуже важко. Формування особистості, орієнтованої на служіння шляхетним цілям, не передбачало особливої уваги до питань статевої освіти, яка обмежувалася безумовним визнанням суспільного пріоритету чоловіків. Ідеальною була та жінка, життя якої зосереджувалося на виконанні домашніх обов'язків. Тому більшість із них залишалися неписьменними, а їх навчання обмежувалося шиттям і вишиванням.

У V столітті Японія запозичила китайську виховну систему, засновану на етичних догмах конфуціанства, але створила власну національну версію [10, с. 513] У сфері виховання яскравим прикладом цього в XI столітті стало самурайство, засноване на вихованні в юнаків ідеалу воїна, буддистської байдужості до смерті, конфуціанському культі шанобливого ставлення до традицій. Навчання витримці, самоопануванню, прагненню доводити свої навички до досконалості та повага до авторитету старшого за віком або соціальним статусом стали основами традиційного виховання японської молоді протягом століть. Володіння собою – мета і засіб виховання, як хлопчиків, так і дівчаток.

Педагогічні традиції стародавніх цивілізацій заклали основу для розвитку виховних систем: теократично-релігійної (Індія, Єгипет), лицарської (школи кшатріїв в Індії, які готували воїнів), урядничої (підготовка писців у Єгипті, чиновників у Китаї). Культура і філософія Стародавнього Сходу, давньоіндійська і давньокитайська цивілізації мали велике значення в подальшому розвитку та поширенні поглядів на сутність виховання дівчат та хлопців. Різні типи індивідуального, сімейного, патріархального виховання, способи передачі культурного досвіду, відповідні механізми ініціації, весь ритуально-обрядовий контекст, наповнені відповідними образами чоловічого і жіночого, готували підростаюче покоління до реалізації життєвих функцій відповідно до своєї статі (адекватної поведінки в побуті, сім'ї, суспільстві, державі). «Становище жінок у народів давнього Сходу .., – пише К. Грязнов, – було

рабським: вони існували... лише для відтворення нащадків» [3, с. 138]. Тому у вихованні дівчат головний акцент робився на прищепленні їм почуття рабської покорності.

**Висновки.** Історико-педагогічний аналіз виховних традицій Стародавнього Сходу дозволив дійти висновку, що в основі виховного історично досвіду лежать принципи соціального виховання, які знаходять своє конкретне вираження в Законах, соціальних правилах та нормах. Перш за все створення цивілізацій Стародавнього Сходу сприяло формуванню нового типу виховання, яке, зі свого боку, було зумовлено соціальною та економічною нерівністю, поділом праці, а отже, й різними педагогічними цілями. На сході історичне розмаїття моделей виховання залежало насамперед від особливостей локальної цивілізації, типології культури, національної специфіки того чи того народу. Східний тип культури зумовлював надалі східний тип виховання, який був заснований на домінуванні суспільства над особистістю, суворому дотриманні традицій і канонів, обмеженні незалежності мислення й індивідуальної свободи. Відтак, діти в країнах Стародавнього Сходу виховувались в рамках жорстких правил та норм соціальної поведінки й знаходились в постійній залежності від сім'ї, касти, соціальної стратегії. Статеве виховання спиралось на метафори і символи, що вибудовувалося у ієрархії: активне – пасивне, культурне – природне, чоловіче – жіноче.

Отже, окреслимо основні аспекти виховання дітей та молоді в країнах Стародавнього Сходу: 1) виховання особистості сім'янина; 2) виховання громадянина, здатного сприймати й передавати національні та загальнолюдські цінності сімейного життя; 3) виховання беззаперечного послуху, витривалості та вміння долати труднощі; 4) виховання мало відбувалося з самого народження й носило практичний характер; 5) суттєву роль у вихованні дітей та молоді займала релігія на істинах якої діти будували свої вчинки, звичаї, вдачу; 6) статеве виховання на Сході передбачало спільну виховну діяльність сім'ї, громади, держави, що має на меті формування стійких релігійно-моральних якостей, потреб, почуттів, навичок міжособистісного спілкування та взаємодії.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – К. : Українське біблійне товариство. – 2010. – 1159 с.
2. Волков И. М. Законы вавилонского царя Хаммурапи / И. М. Волков. – М. : Изд-во Девенсопа, 1914. – 81 с.
3. Грязнов К. Любовь в физическом и нравственном отношении. Опыт популярного изложения вопросов этики и гигиены половой любви / К. Грязнов. – Москва, 1898. – 500 с.
4. Джурицкий А. Н. История педагогики / А. Н. Джурицкий. – М. : Владос, 2000. – 432 с.
5. Дьяконов И. М. Законы Вавилонии, Ассирии, Хеттского царства / И. М. Дьяконов, Я. М. Дунаевская, Я. М. Магазинер // Вестник древней истории. – 1952. – №3. – С. 223-289.
6. Крижанівський О. П. Історія Стародавнього Сходу : Підручник. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2002. – 592 с.
7. Корнетов Г. Б. Цивилизационный подход к изучению всемирного историко-педагогического процесса / Г. Б. Корнетов. – М. : ИТИ и МИО РАО, 1994. – 265 с.
8. Леман В. Ю. Основы религиоведения: учебник / В. Ю. Леман. – М. : Рута, 2005. – 304 с.
9. Рутковская М. В. Человек в системе конфуцианских ценностей [Электронный ресурс] / М. В. Рутковская. – Режим доступа : [http://www2.pglu.ru/upload/iblock/a50/uch\\_2008\\_xiv\\_00021.pdf](http://www2.pglu.ru/upload/iblock/a50/uch_2008_xiv_00021.pdf)
10. Салимова К. Педагогика народов мира: история и современность / К. Салимова – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 576 с.

#### REFERENCES

1. Bibliia abo Knyhy Sviatoho Pysma Staroho i Novoho Zapovitu. [Bible or Book of the Holy Scriptures of the Old and New Testament.] – K. : Ukrainske bibleine tovarystvo. – 2010. – 1159 s.
2. Volkov I.M. Zakony vavilonskogo carya Hammurapi [Laws of the Babylonian king Hammurabi] / I.M. Volkov. – M. : Izd-vo Devensopa, 1914. – 81 s.
3. Gryaznov K. Lyubov v fizicheskom i npravstvennom otnoshenii. Opyt populyarnogo izlozheniya voprosov etiki i giigeny polovoy lyubvi [Love in the physical and moral sense. Experience the popular presentation of ethics and sexual love giigeny] / K.Gryaznov. – Moskva, 1898. – 500 s.
4. Dzhurinskiy A.N. Istoriya pedagogiki [History of Pedagogy]/ A.N. Dzhurinskiy. – M. : Vlados, 2000. – 432 s.
5. Dyakonov I.M. Zakony Vavilonii, Assirii, Hettskogo carstva [History of Education Laws of Babylonia, Assyria, Hittite] / I.M. Dyakonov, Ya.M. Dunaevskaya, Ya.M. Magaziner // Vestnik drevney istorii. – 1952. – №3. – S. 223-289.
6. Kryzhanivskiy O.P. Istoriia Starodavnoho Skhodu : Pidruchnyk. [History of the Ancient East: Textbook] – 2-he vyd., stereotyp. – K. : Lybid, 2002. – 592 s.
7. Kornetov G.B. Civilizacionnyy podhod k izucheniyu vsemirnogo istoriko-pedagogicheskogo processa [Civilization approach to the study of world historical and pedagogical process] / G.B. Kornetov. – M. : ITI i MIO RAO, 1994. – 265 s.
8. Leman V.Yu. Osnovy religiovedeniya: uchebnik [Basics of Religious Studies: Textbook]/ V.Yu. Leman. – M. : Ruta, 2005. – 304 s.
9. Rutkovskaya M.V. Chelovek v sisteme konfucianskih cennostey [The man in the system of Confucian values] [Elektronnyy resurs] / M.V. Rutkovskaya . – Rezhim dostupa : [http://www2.pglu.ru/upload/iblock/a50/uch\\_2008\\_xiv\\_00021.pdf](http://www2.pglu.ru/upload/iblock/a50/uch_2008_xiv_00021.pdf)
10. Salimova K. Pedagogika narodov mira: istoriya i sovremennost [Pedagogy of the peoples of the world: history and modernity]/ K. Salimova – M. : Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 2001. – 576 s.

#### Traditions children and youth's sexual education at the Ancient East: historical and pedagogical analysis

**M. N. Volikova**

**Abstract.** The historical aspect of the evolution of children and youth's sexual education at the Ancient East is revealed. The ways of sexual education with the norms of public morality, socio-cultural, religious, political and economic features of human life is analyzed. There is determined factors of socio-historical development that influenced the goal and objectives of sexual education. The place and role of the family as an institution of the child's socialization which lays the whole system of marriage and family relations, economic and legal, ethical and psychological is determined. Proved that the education of children and youth in the aspect of interpersonal relations has historical background and requires objective research and specification under the social changes taking place at the East as outlined period.

**Keywords:** *sexual education, social experience, morality, tradition, values, norms, family, fatherhood, motherhood, children, youth, relationships.*

#### Традиции полового воспитания детей и молодежи в странах Древнего Востока: историко-педагогический анализ

**М. Н. Воликова**

**Аннотация.** Раскрыт исторический аспект эволюции системы полового воспитания детей и молодежи в странах Древнего Востока. Анализируются пути развития полового воспитания с учетом норм общественной морали, социокультурных, религиозных, политико-экономических особенностей человеческой жизнедеятельности. Выделены факторы общественно-исторического развития, которые повлияли на цель и задание полового воспитания. Выяснено место и роль семьи как института социализации ребенка, в котором закладывается целая система связей семейных, хозяйственных и правовых, этических и психологических. Доказано, что воспитание детей и молодежи в аспекте межличностных и межполовых отношений имеет историческую основу и нуждается в предметном исследовании и конкретизации соответственно тех социальных изменений которые происходили на Востоке в определенный период.

**Ключевые слова:** *половое воспитание, социальный опыт, мораль, традиции, ценности, нормы, семья, отцовство, материнство, дети, молодежь, взаимоотношения.*